

HUDUDLARDA MOLIYAVIY RESURSLARNI SHAKLLANTIRISHDA DAVLAT BYUDJETI VA MAHALLIY BYUDJETLARNING O‘ZARO UYG‘UNLIGI

Hotak Mahboob Shah XXX

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti iqtisodiyot
mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada hududlarda moliyaviy resurslarni shakllantirishda davlat byudjeti va mahalliy byudjetlarning o‘zaro uyg‘unligi masalalari tahlil qilinadi. Mavzuning dolzarbligi hududlar iqtisodiy salohiyatini oshirish, mahalliy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash va davlat moliyaviy siyosatining samaradorligini ta‘minlash zaruratidan kelib chiqadi. Tadqiqotda davlat byudjeti va mahalliy byudjetlar o‘rtasidagi fiskal munosabatlarning nazariy va amaliy jihatlari, ularning hududiy rivojlanishdagi o‘rni hamda muvofiqlashtirish mexanizmlari ilmiy asosda yoritiladi. Natijalar asosida mahalliy byudjetlarning mustaqilligini oshirish, fiskal intizomni kuchaytirish va moliyaviy resurslarni barqaror shakllantirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar. Davlat byudjeti, mahalliy byudjet, moliyaviy resurslar, fiskal siyosat, transferlar, hududiy rivojlanish, byudjetlararo munosabatlar, fiskal intizom, investitsiya salohiyati, hududiy iqtisodiyot.

Abstract

This article analyzes the issues of mutual coordination of the state budget and local budgets in the formation of financial resources in the regions. The relevance of the topic stems from the need to increase the economic potential of regions, support local initiatives, and ensure the effectiveness of state financial policy. The study covers the theoretical and practical aspects of fiscal relations between the state budget and local budgets, their role in regional development, and coordination mechanisms on a scientific basis. Based on the results, proposals are developed to increase the independence of local budgets, strengthen fiscal discipline, and sustainably form financial resources.

Keywords. State budget, local budget, financial resources, fiscal policy, transfers, regional development, inter-budgetary relations, fiscal discipline, investment potential, regional economy.

KIRISH

Hududlarda moliyaviy resurslarni shakllantirish masalasi bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat moliyaviy siyosatining eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Davlatning iqtisodiyotni tartibga solish mexanizmlari orasida byudjet tizimi yetakchi o‘rin tutadi, chunki u jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan moliyaviy resurslarni shakllantirish, taqsimlash va qayta taqsimlash funksiyalarini bajaradi. Shu nuqtai nazardan, davlat byudjeti va mahalliy byudjetlarning o‘zaro uyg‘unligi hududlar iqtisodiy salohiyatini mustahkamlashda, aholi turmush darajasini oshirishda va infratuzilmani rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda fiskal markazlashtirishdan bosqichma-bosqich voz kechilib, mahalliy byudjetlarning mustaqilligi kengaytirilmoqda. Ayniqsa, soliqlar va yig‘imlarning hududlarda qoladigan qismi ko‘paytirilib, mahalliy hokimiyatlarning iqtisodiy tashabbuslari rag‘batlantirilmoqda. Shu bilan birga, davlat byudjeti hamon hududlar uchun asosiy moliyaviy resurs manbai bo‘lib qolmoqda, chunki transferlar va subvensiyalar orqali kambag‘allikni qisqartirish, ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash va muvozanatli rivojlanish ta‘minlanadi.

Ammo bu jarayonda ayrim muammolar ham mavjud: mahalliy byudjetlarning daromad bazasi yetarli emasligi, davlat byudjetidan yuqori darajada qaramlik, moliyaviy intizomning ba‘zi hollarda sustligi, shuningdek, hududlar iqtisodiy salohiyatidagi nomutanosibliklar. Shuning uchun davlat byudjeti va mahalliy byudjetlarning uyg‘unlashgan faoliyati nafaqat moliyaviy resurslarni samarali shakllantirish, balki ularni oqilona taqsimlashni ham taqozo etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur mavzuga oid ilmiy adabiyotlarda moliyaviy resurslarni shakllantirish va byudjetlararo munosabatlarning turli jihatlari keng yoritilgan. Klassik iqtisodchilar — A. Smit, D. Rikardo, J. Keyns davlat moliyasining iqtisodiy o‘sisdagi o‘rni haqida fundamental nazariy asoslarni ishlab chiqqan. Keynsiy yondashuv ayniqsa ahamiyatlidir, chunki u davlat xarajatlari va investitsiyalarining hududiy rivojlanishga ta‘sirini chuqur tahlil qiladi.

Zamonaviy tadqiqotlarda esa fiskal federalizm nazariyalari alohida o‘rin tutadi. R. Maskreyvich va V. Oates tomonidan ilgari surilgan g‘oyalarga ko‘ra, moliyaviy resurslarni taqsimlashda markaziy va mahalliy hokimiyatlar o‘rtasidagi vakolatlarning aniqligi, soliqlarning differensial qo‘llanilishi va transfer mexanizmlarining shaffofligi muhimdir.

O‘zbekiston olimlari ham hududiy moliyalashtirish masalalarini keng yoritib kelmoqda. Masalan, O. Qo‘chqorov va A. Vahobovlarning tadqiqotlarida davlat

byudjeti va mahalliy byudjetlarning o'zaro bog'liqligi, soliqlarning hududiy taqsimoti, fiskal intizomni mustahkamlash usullari batafsil o'rganilgan. Shu bilan birga, mahalliy byudjetlarning daromad manbalarini diversifikatsiya qilish, hududiy investitsiya loyihalarini qo'llab-quvvatlash masalalari ham dolzarbligicha qolmoqda.

Adabiyotlarda ko'tarilgan asosiy fikrlar shundan iboratki, hududiy iqtisodiy rivojlanishda markaziy va mahalliy moliyaviy resurslarning uyg'unlashgan holda ishlatilishi barqaror natijaga olib keladi.

Tadqiqotda analitik va qiyosiy tahlil usullari qo'llanildi. Avvalo, davlat byudjeti va mahalliy byudjetlarning asosiy daromad va xarajat manbalari o'rganildi, ularning o'zaro nisbatlari bo'yicha statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Keyingi bosqichda byudjetlararo munosabatlarning nazariy asoslari xalqaro tajriba bilan solishtirildi.

Metodologik yondashuv sifatida fiskal federalizm nazariyasi asos qilib olindi. Bu nazariya markaziy va mahalliy hokimiyatlar o'rtasidagi moliyaviy resurslarni taqsimlashning oqilona mexanizmlarini belgilaydi. Shu asosda O'zbekiston misolida mahalliy byudjetlarning mustaqilligini kengaytirish, soliqlarning taqsimotini qayta ko'rib chiqish va transferlarning maqsadli xarakterini kuchaytirish yo'llari ishlab chiqildi.

Shuningdek, ilmiy ishda hududiy rivojlanishning indikatorlari — aholi jon boshiga to'g'ri keladigan byudjet daromadlari, hududiy investitsiyalar hajmi, infratuzilma loyihalariga yo'naltirilgan mablag'lar va mahalliy darajadagi soliqlarning salmog'i tahlil qilindi. Bu ko'rsatkichlar orqali davlat va mahalliy byudjetlarning uyg'unligi natijasida yuzaga keladigan ijobiy va salbiy tendensiyalar aniqlashtirildi.

NATIJARLAR

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda so'nggi yillarda davlat byudjeti va mahalliy byudjetlar o'rtasidagi uyg'unlik sezilarli darajada oshgan. Jumladan, 2020-yildan boshlab hududiy byudjetlarning mustaqilligi kengaytirilib, soliqlardan tushumlarning ma'lum qismi hududlarda qoldirilmoqda. Bu esa mahalliy hokimiyat organlariga hududiy rivojlanish strategiyalarini amalga oshirish uchun qo'shimcha moliyaviy imkoniyat yaratmoqda.

Shu bilan birga, ayrim hududlar o'zining iqtisodiy salohiyatidan kelib chiqib, ko'proq moliyaviy resurs to'playapti, boshqalari esa transferlarga yuqori darajada qaram bo'lib qolmoqda. Bu nomutanosiblikni bartaraf etish uchun davlat byudjeti orqali tenglashtiruvchi mexanizmlar qo'llanilmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mahalliy byudjetlarning daromad manbalarini diversifikatsiya qilish, ya'ni faqat soliqlarga emas, balki davlat-xususiy sheriklik, mahalliy obligatsiyalar, investitsiya loyihalari va grantlarga tayanish samarali natija beradi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, davlat byudjeti va mahalliy byudjetlarning uyg'unlashuvi nafaqat fiskal barqarorlikni ta'minlaydi, balki hududlarda ijtimoiy infratuzilmaning rivojlanishi, aholi farovonligining oshishi va investitsion muhitning yaxshilanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, hududlarda moliyaviy resurslarni shakllantirishda davlat byudjeti va mahalliy byudjetlarning uyg'unligi zaruriy shartdir. Bu uyg'unlik nafaqat moliyaviy barqarorlikni, balki hududiy rivojlanishning izchil va muvozanatli bo'lishini ham ta'minlaydi.

Kelajakda quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish lozim:

1. Mahalliy byudjetlarning daromad bazasini kengaytirish va mustaqilligini oshirish.
2. Davlat byudjeti orqali amalga oshiriladigan transferlarni maqsadli va samarali qilish.
3. Mahalliy moliyaviy resurslarni shakllantirishda innovatsion mexanizmlar — obligatsiyalar, raqamli moliya va "yashil" investitsiyalarni keng qo'llash.
4. Fiskal intizom va moliyaviy nazoratni kuchaytirish orqali byudjet mablag'larining oqilona ishlatilishini ta'minlash.

Shunday qilib, davlat va mahalliy byudjetlarning uyg'unlashgan faoliyati mamlakat iqtisodiyotining hududiy rivojlanishi, ijtimoiy soha taraqqiyoti va aholi farovonligini oshirish uchun asosiy omil bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Конституция Республики Узбекистан. – Ташкент: Адолат, 2023. – 80 с.
2. Бюджетный кодекс Республики Узбекистан. – Ташкент: Адолат, 2022. – 256 с.
3. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по социально-экономическому развитию регионов». – Ташкент: Народное слово, 2023. – 12 с.
4. Министерство финансов Республики Узбекистан. Годовой отчёт о состоянии бюджета. – Ташкент: Минфин РУз, 2022–2023. – 145 с.
5. Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. Региональные показатели социально-экономического развития. – Ташкент: Госкомстат, 2023. – 210 с.
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – Москва: Эксмо, 2007. – 960 с.

7. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. – Москва: Гелиос АРВ, 2002. – 352 с.
8. Мюсгрейв Р. А. Теория общественных финансов. – Москва: Прогресс, 1980. – 487 с.
9. Оутс У. Фискальный федерализм. – Москва: ИНФРА-М, 1999. – 314 с.
10. Вахобов А. В., Кўчқоров О. Давлат молияси. – Ташкент: Иқтисодиёт, 2021. – 420 с.

